

Консерватизъм и християнство

Заглавието, което избрах за това обръщение, е "Консерватизъм и християнство". Това е сериозна тема и с риск да кажа очевидното все пак мисля, че е нужно още в началото да направя някои забележки.

Първата е, че ние никога не трябва да забравяме за противоположната природа на религията и политиката. Християнската религия е разказ за вечната истина. Тя е обяснение на нашия произход и съдба, на Божиите намерения и спасението на човечеството. Книгата "Битие" започва със звучното изявление: "В началото Бог създаде небесата и земята", докато Откровението на Йоан е видение за нови небеса и нова земя, едно финално решение и край на мъките. Появата на Исус е история за това как Бог приема човешка форма и умира на кръста за спасението на човечеството. В резултат на това християнската вяра е отговор на най-дълбоките въпроси, които си задаваме: Кой съм аз? Каква е целта на живота? Мога ли да позная Бога?

За разлика от всичко това, политиката се занимава с нещо крайно различно по своя характер - а именно с действията, които управляват света. Политиката е нещо специфично и ограничено. Тя е свързана с временните неща, със заниманията на Цезар, а не с духовните, с Божиите работи. Политиката е обърната към целесъобразността, към ползата и към изкуството на възможното. Поради това няма политическа доктрина, кредо, идеология или дори предразположение, на което трябва да бъде приписвано крайно състояние, защото крайното състояние по определен начин е заложено единствено в християнската религия. Консерватизмът няма монопол върху разбирането на християнството. Аз вярвам, че християнската вяра има връзка с политиката, но това отношение не е нито просто, нито директно. Ние не можем да извлечем недвусмислени твърдения от Библията, които ще ни дадат детайлно ръководство за заплануваното от нас законотворчество. На всеки етап в решаването на един политически проблем, а именно неговото дефиниране, политическото му планиране и накрая превръщането му в закон (и дори по отношение на проблеми като абортите, разводите и хомосексуалността, които някой може да смята за ясни), ще възникват много детайли и практически фактори, които ще трябва да бъдат взимани предвид, най-малко защото един закон, получил статута на писан закон, трябва да бъде изпълним.

Въпреки че религията и политиката са различни типове дейности, както убедително ни обяснява Свети Августин в трактата си "Божия град" (Августин е християнски теолог и епископ, един от основните архитекти на латинската християнска политическа теория, станал най-популярен със своята идея за "двата града" - този на светската власт (Държавата) и този на Бога (Църквата); белж. пр.), християнинът трябва да обръща внимание на този дуализъм. Но да кажеш, че политическата дейност и действията, побуждани от религиозната вяра, са различни неща, не означава, че те нямат отношения помежду си. Християнската вяра дава рамката на разбирането на сътворения свят и следователно на условията, в които управлението трябва да съществува.

Втората бележка, която трябва да се направи, е че Консервативната партия (в Англия, белж. пр.) никога не е била или не е имала амбицията да бъде християнска партия. В това отношение Консервативната партия се различава от християн-демократическите партии, които съществуват в много страни от континентална Европа. Тя никога не се е основавала на религиозно кредо. Тя

винаги е била отворена към хората от всички вери и към хората без религиозна вяра. Тя е събирала в себе си хора с най-различен стил на живот. Определено, нейните лидери са били хора с вяра, дори с дълбока вяра, но тя обикновено е била изразявана в личните им отношения и не е била парадирана на партийно ниво. В действителност, случвало се е точно обратното. Консервативните политици взеха присърце думите на Едмънд Бърк (британски държавник, най-известният консервативен мислител, смятан за "баща на консерватизма", най-популярната му книга е "Размисли за Революцията във Франция"), че "политиката и амвона са неща, които имат малко сходства", в резултат на което често пъти ни уверяваха, дори и неправилно, че не приемат обвиненията, че са използвали религията, за да си осигурят гласоподаватели.

Религиозните основи на аргументите за консерватизма

Трябва да бъде посочено и това, че откакто думата "консерватор" беше използвана като партиен етикет в началото на деветнадесети век, аргументът за консерватизма, започващ с Едмънд Бърк, беше основан върху религиозния възглед за света и в частност върху истината на християнската религия. Имало е изключения, вероятно най-известното беше Майкъл Оукшот (популярен британски консервативен философ, белж. пр.), но обикновено консерватизмът бе представян като неизменно свързан с религията. Такова е заключението в изследването на Йъншоу "Консерватизмът в Англия", публикувано през трийсетте години на миналия век и в научната работа на Ръсел Кирк - "Консервативният ум", излязла в началото на петдесетте. От друга страна, може да се счита, че изследването на Антъни Куинтън "Политиката на несъвършенство", което се опитва да отдели консерватизма от неговите религиозни корени, води до противоположните заключения. Той твърди, че е имало агностици, които по отношение на консерватизма са смятали, точно както и мнозина християнски мислители, че в книгите на Бърк, Нойман и Сейлсбъри, религиозната вяра не оказва толкова решаващо влияние върху политическите им възгледи, че всички консерватори споделят един общ възглед за несъвършенството на човечеството, който може да произтича и от други принципи, освен от религиозните. От тези три точки, първата с положителност е вярна, въпреки че ни дава само единствения пример на Оукшот, чиито консерватизъм бе ограничен до неговото светско приемане; с второто твърдение аз мога да споря; а третото е по-скоро една ограничена концепция за консерватизма. Позволете ми да дам няколко примера.

Ако има събитие, което е довело до главното разделение в британската политика и е дало в крайна сметка формулировката на консервативната партия, то това събитие е Френската революция. Бърк казва, че Френската революция е "най-удивителната криза, случила се досега в света." Тя беше нещо крайно, радикално, експериментално, кърваво, хаотично, "една чудовищна трагикомична сцена", при която собствеността се конфискува, църквата се ограбва, семейството и традицията се подкопават, монархията се сваля, а атеизмът се окуражава. В своите "Размисли върху революцията във Франция", публикувана през 1790, Бърк атакува революционерите и техните симпатизанти в Англия, но винаги с аргументи, откровено установени в религиозната натура на човека и религиозната основа на обществото. "Ние знаем и наша гордост е да знаем - твърди той - че по своето устройство, човекът е религиозно животно:

че атеизмът не само е срещу нашия разум, но и срещу нашите инстинкти; и че той не може да тържествува дълго", от което следва, че "религията е основата на гражданското общество и източника на всичко добро и на всяка утеха", и особено, че "християнската религия досега е била наша подкрепа и утеха и един огромен източник на цивилизация сред нас." Няма да бъде силно, ако кажем, че практически всяко твърдение на консервативния подход в политиката, от времето на Бърк насам, признава своя дълг към неговите "Размисли".

Безспорно чувствата на Бърк бяха повторени и от Дизраели (британски министър-председател от Консервативната партия, задълбочил започнатата от вигите реформа по разширяването на политическите права на гражданите; белж. пр.). "Най-силният принцип, който управлява човека, е религиозният принцип... Мъдрото правителство се съюзява с религията, утвърдена в обществото и одобрена от държавата." И още: "духовната същност на човека е по-силна от законите или конституциите. Няма правителство, което може да издържи дълго без да признае това за своя основа, няма законодателство, което може да издържи, ако не произтича от този извор. Религиозният принцип може да се развие в различни форми, да приеме вида на много идеи и да се представи в много църкви, но принципът е свещен. Както времето е разделено на ден и нощ, така и религията почива върху Божественото провидение и отговорността на човека."

На пръв поглед Джон Хенри Нюман изглежда малко вероятен кандидат за консервативен философ: на двадесет и три годишна възраст той бе ръкоположен в Англиканската църква, бе един от лидерите на Оксфордското движение, стана кардинал на Римокатолическата църква, не написа нито един трактат по политическа философия, но затова пък, през 1841 година, публикува серия статии в *The Times*, атакувайки в тях остро "Tamworth Manifesto" на сър Робърт Пийл (ръководител на консервативно правителство в Британия през XIX век, което прави първите опити да въведе нашироко принципите на свободната търговия; белж. пр.), и в края на живота си каза: "Аз не обичам Консерваторите". Въпреки това Ръсел Кирк и Антъни Куинтън заключиха, че Нюман, макар да му липсваше какъвто и да е политически усет, беше големият майстор на философския консерватизъм през Викторианската ера.

Той бе консерватор с малко "к". Неговият консерватизъм бе основан на религиозните му убеждения и в частност на ударението, което той поставяше върху значението на човешкото падение и доктрината за първородния грях, заедно с вярата в реда и хармонията на видимия свят, отразяващи реалността на невидимия и разкриващи Божието провидение, от което държавата и всеки отделен човек са част.

Неговият консерватизъм се разкрива по различни начини. Той беше безмилостен опонент на либерализма (когато говори за либерализъм, в повечето случаи, но не във всички, Браян Грифитс има предвид левите и ляво-центристиките "реформаторски" движения, които в България сме свикнали да наричаме най-общо социализъм, макар това да не е точно; белж. пр.). Имаше дълбок усет за законите и реда, които съществуват в света, но не просто за законите, които движат физическия космос, но и съществуващите закони в моралните, политическите и социалните сфери. Той отдаваше голямо значение на мъдростта, въплътена в институциите, "които са издържали изпитанията и са получили одобрението на годините" и които, като последица от това, не

зависят от капризите на отделните хора. Той силно ценеше традицията, която за него бе нещо повече от идеи, вплътени в институции. За него традицията не бе специално оформено предписание, а нещо, което винаги се е изразявало по начини, които обществото най-добре чувства. Тя бе нещо, което не можеше да се изрази лесно в проста поредица от твърдения и предписания.

По подобен начин християнската вяра е централна точка в защитата на консерватизма в двете големи негови представяния през двадесети век: "Консерватизмът" на лорд Хю Сесил, публикуван през 1912 година, и "За консерватизма" на Куентин Хог, публикуван през 1959.

Книгата на лорд Хю Сесил, която вероятно е най-елегантното изложение правено някога на консервативна позиция, твърди, че при всяко обсъждане на политически принципи ние трябва да имаме някакви стандарти за правилно и грешно, с които да ги потвърждаваме. И той много ясно основава своите стандарти за добро и зло върху стандартите на Новия завет. Следователно, той не бе способен да обсъжда проблеми като различните претенции на богатите и бедните, като действията на конкурентната пазарна икономика, проблемите на бедността, мерките за подобрене на състоянието на хората и съдържанието и структурата на националното образование, без да се обърне към религията. Той смяташе за позорно и срамно в една християнска страна да има голям брой хора, живеещи в бедност и мизерия. Той откровено защитаваше възгледа, че християнството изисква социални реформи. "За консерватора тази цел (социалната реформа) идва с една свещена подбуда, подбудата на религиозните основи на Торите (т.е. консерваторите; белж. пр.), които скърбят за бедните и затова те са негова неотложна грижа." Той настояваше още по-силно, че религията не е само директно свързана с политическите проблеми, но и че оказва индиректно влияние върху тях. Според него, всеки политически въпрос, който повдига проблемите на моралния дълг, не може да бъде разглеждан без да бъде свързан с християнските стандарти. Една от най-впечатляващите части от главата в неговата книга, която се занимава с религията и политиката, е етиката на конкурентната пазарна икономика.

Неговото заключение бе, че "защитата и подкрепата на религията е най-важната функция на консерватизма. Това е основният камък, върху който се крепи цялото здание... Колкото по-дълго консерватизмът изпълнява своя дълг към религията като първа негова цел, толкова по-дълго ще бъде защитен от две принципни опасности: опасността от разтварянето му в някаква вариация на либерализма, подкрепяйки исканията и на други групи политици, но и предлагайки мерки, които не се различават от който и да било друг разпространен принцип; или другата опасност - заставането в защита само на онези, които са заможни, които са силните на деня, без искреното усилие да се мисли и за интересите на другите хора. Религията е стандартът, по който плановете на политиците трябва да бъдат преценявани, религиозното съзнание трябва да пречиства политическите цели и методи. Така, консерватизмът няма да се превърне в символ на излишна политическа фракция, или на защитник на егоистична класа. С езика на консервативната партия, той казва: "Консерватизмът не трябва да отбягва призива към християнска моралност. Негова характеристика като партия трябва да бъде постоянната готовност религиозните стандарти да бъдат прилагани към политиката."

В "За консерватизма", Куентин Хог, сега лорд Халишам, казва, че е "размишлявал ужасно дълго", преди да пристъпи към писане на главата от

своята книга, в която се обсъждат въпросите на религията и обществото. Това е въстъпителната глава към един дял, който е посветен на базисните консервативни идеи. Тя е поставена в началото на дяла, защото логически предхожда онези идеи, които ние обикновено свързваме с консерватизма - органичното естество на обществото, политическата свобода, частната собственост, управлението на закона, частното предприемачество и приемствеността като състояние на прогреса, мъдростта, въплътена в традициите и институциите. "Въпреки че не съм нищо повече от политик, използващ религията в подкрепа на своята политика, признава Халишам, аз не мога да устоя и да не пиша за това, в което вярвам, че е истина, и аз съм окуражен в моята вяра от факта, че не мога да открия значим консервативен автор, който да не е бил управляван от същите изводи", а именно, че "не може да има истински консерватизъм, който да не е основан на религиозния възглед като база на гражданския дълг и не може да има истинска религия, в която базата на гражданския дълг се разглежда като чисто светска." Той казва, че е управляван от това заключение, защото смята, че не може да раздели своята политическа вяра от своя краен възглед за реалността. Това е много важно наблюдение. Християнската вяра е един светоглед и заради това политиката не може да съществува като абсолютно независимо от религията действие.

Въпреки че е признат най-вече със своя принос в литературата, идеята, че религията трябва да подкрепя политическата философия на консерватизма, се забелязва много ясно в някои от книгите на Т. С. Елиът. Една политическа философия, убеждава ни той, не е просто поредица от политически ангажменти или програми на политическата партия, но и начин на живот. За да се разбере това, политическата философия трябва да бъде разгърната до мястото, което Елиът нарича - "основа на колективния темперамент", до "пътищата на поведение и неосъзнатите ценности." Фактически той открито настоява, че това води политическата философия до религиозните корени на обществото. "Политическата философия извлича своите подбуди от етиката, а етиката - от истината на религията. Това просто е завръщане към безкрайния източник на истина... ние не можем да пренебрегнем този значим аспект на реалността."

Той публикува "Идеята на християнското общество" през 1939 година, опитвайки се да се противопостави на растежа на фашизма в Европа. Там той задава въпроса: Ако малък брой хора могат да имат подобно унищожително и вредно влияние върху своите страни, защо да не може малък брой християни да имат също толкова силно влияние, но за добро?

В книгата си, той показва избора, пред който стои обществото в онова бездиханно време, а именно дали да се продължи по-нататъшното движение към диващина, с нейната материалистична и закърняла култура или да се избере пътя на основаното на религията общество, което макар и несъвършено, е по-добро и от либералните алтернативи. Елиът е язвителен и в атаката си към либерализма, защото, по негово мнение, той разрушава социалните навици на хората, разтваря тяхното колективно съзнание в индивидуално съзнание, позволява широкото разпространение на неразумни мнения чрез заместването на истинското образование с прости предписания, окуражава интелигентността пред мъдростта, парвенющината пред професионализма. Либерализмът беше дефиниран повече като движение, казва той, което иска да премахне нещо, отколкото като движение, което ще донесе нещо. Либерализмът освобождава

енергия, вместо да я запазва. Елиът вярваше, че краят от действията на либерализма се оказва много по-различен от първоначалните му намерения; либерализмът би довел до nihilistичен хаос, който за да бъде прекратен, би довел управлението на бруталния контрол.

Но освен либерализма, Елиът атакува и консерватизма с голямо "К". Не е нужно да смятаме, че една философия за живота, която в действителност може и да не е нищо повече от обикновена поредица от навици и правила, да е достатъчна да ни ръководи. Защото колкото е противопоставен на либерализма, толкова консерватизмът може да бъде и израз на "вкостеняване". Не може да бъде отговорено на въпроса "какво трябва да бъде запазено", ако мислим само в рамките на консервативната философия.

Отговорът на този въпрос, казва Елиът, много години по-късно в своето обръщение към Консервативния политически център, озаглавено "Литературата на политиката", може да бъде даден чрез достигане на онова, което той наричаше "предполитическо". Той припомня своето ранно разбиране на политическата философия, характеризирайки предполитическото като "пласт, от който извира всяко рационално политическо мислене, и от който се подхранва... Това е земята, в която живее Бога... Въпросът на въпросите, от които нито една политическа философия не може да избяга и правилният отговор, който цялото политическо мислене трябва да даде, е съвсем прост: Какво е човекът? Къде са неговите граници? В какво се състои неговото нищожество и неговото величие? И накрая: Каква трябва да бъде неговата съдба?